

LES E TÒNIQUES DEL VALENCIÀ

El valencià posseeix tres *e*: dues *e* tòniques (la *e* tancada i la *e* oberta), i una *e* àtona.

La *e* àtona valenciana és una vocal anterior laxa semblant a la *e* tancada tònica, però més ampla i articulada més feblement.

La *e* tònica (oberta o tancada) en valencià correspon exactament a la *e* tònica (oberta o tancada) del català oriental, per bé que la distribució d'obertes i tancades no és la mateixa. Les dues *e* tòniques del valencià coincideixen així ortogràficament amb les *e* de la llengua literària única, provinents de les dues *e* del llatí vulgar i del diftong romànic *ai*; la distribució del timbre de les *e* tòniques del valencià és la següent: ¹

En general:

A) $\bar{e}, \gamma > \underline{e} > \text{val. } \acute{e}$.

B) $\alpha \bar{e} > \underline{e} > \text{val. } \acute{e}$ (generalment).

$\beta \bar{e}$ davant L, -D-, -C-, -T_I-, N'R, RR, R + consonant no labial
> $\underline{e} > \grave{e}$.

$\gamma \bar{e} + \text{ioid} > i$.

O) $\Delta + \text{ioid} > ai > \acute{e}$.

Notem que la diferència de distribució del timbre de les *e* tòniques catalanes entre el valencià i el català oriental és en

A) $\bar{e}, \gamma > \underline{e} > \text{val. } \acute{e}$, cat. or. $\grave{e}$.

Heus ací els exemples valencians: ²

¹ Hem pres com a base del nostre estudi sobre la distribució del timbre de les *e* tòniques del valencià l'estudi fonamental de Mestre P. FABRA, *Les e tòniques du catalan*, «Revue Hispanique», XV, p. 5, que resolgué definitivament la qüestió. El nostre estudi és més aviat descriptiu del valencià.

² En l'ordenació dels exemples hem procurat de seguir en part l'ordre de *Les e tòniques du catalan*, de Mestre FABRA, a fi de facilitar la comparació; hem adaptat i alterat, però, l'ordre d'exposició sempre que ens ha semblat que facilitava l'exposició dels fets valencians.

B β) La $\bar{E}$ del llatí vulgar, $\bar{E}$ del llatí clàssic, dona è en els següents casos :

a) Davant l : GĒLU *gel*, GĒLAT *gela*, CAELU *cel*, MĒL *mel*, FĒL *fel*. (També $\bar{E}$ davant l passa a è ; vegeu pàgina 354).

b) Davant u (<-D-, -Ā-, -TI-) : PĒDE *peu* | DĒCE *deu* | PRĒTIU *preu*.

c) Davant -n'r- > -ndr- : TĒNERU *tendre*, GĒNERU *gendre*, DIE VĒNERIS *divendres*.

d) Davant rr : TĒRRA *terra*, SĒRRA *serra*, SĒRRAT *serra*, FĒRRU *ferro*, ĒRRAT *erra*.

e) Davant r seguida de consonant no labial : PĒRDIT *perd*, PĒRDERE *perdre*, MĒRDA *merda*. | CĒRTU *cert*, DE-EXPĒRTU *despert*, COOPĒRTU *cobert*, APĒRTU *obert*, DESĒRTU *desert*. | COMMĒRCIU *comerç*, TĒRTIA *terça*. | HIBĒRNU *hivern*, GUBĒRNAT *governa*, *govern*, TABĒRNA *taverna*, LANTĒRNA *llanterna*, LUCĒRNA *lluerna*, INFĒRNU *infern*. | CĒRNIT *cern*, CĒRNERE *ce(r)ndre*, QUATĒRNA *qüerna*. | MĒBULA *merla*, CANNA FĒRULA *canyaferla*. | PĒRTICA *perxa*. (Cf. B α k, final).

f) Finalment : SĒPTE *set*.

B α) En tots els altres casos, la $\bar{E}$ > E passa a é :

a) Davant labials : p, b, v, u : LĒVAT *lleva*, BRĒVE *breu*, LĒVE *lleu*.

b) Davant m : CRĒMAT *crema*, EX-PRĒMIT *esprem*.

c) Davant dentals : d, t : *NĒPTU *nét*, *besnét*, *rebesnét*, INCĒPTAT *enceta*. [Però : SĒPTE *set*.]

d) Davant n : BĒNE *bé*, TĒNET *té*, VĒNIT *ve*, GĒNUS *gens* ; INTĒNDIT *entén*, INCĒNDIT *encén*, EXTĒNDIT *estén*, MERĒNDAT *berena*, EX-MĒNDAT *esmena*, FACĒNDA *faena*.

e) Davant s, ss, ç : VĒRSAT *vessa*, *PĒTTIA *peça*, PRĒSSA *pressa*, AD-PRĒSSUM *après* × *despuis* > *després*, TRANSVĒRSU *través*, ĒST *és*.

f) Davant r : MULIĒRE *muller*, ĒRAT *era*.

g) Davant ll : PĒLLE *pell*, SĒLLA *sella*, BĒLLU *bell*, sufix -ĒLLU, -ĒLLA -*ell*, -*ella*, ANĒLLU *anèll*, VITĒLLU *vedèll*, CATĒLLU *cadell*, CAPITĒLLU *cabdell*, CEREBĒLLU *cervell*, AGNĒLLU *anyell*, *anell*, CAPPĒLLA *capella*, LIBĒLLU *nivell*, FEMĒLLA *femella*, *FIBĒLLA *sivella*, LABRĒLLU *llibrell*, CULTĒLLU *coltell*, BOTĒLLU *budell* ; *castell*, *pestell*, *anella*, *paella*, *cistella*. | THYMĒLLU *tomello* (valencià pre-català ?).

h) Davant velars: c, g: SĒCAT *sega*, NĒCAT *nega* (*renega*), PRĒCAT *prega*, GRAECU, -A *grec*, ¹ *grega*, CAECU *cec*, *cego*, *encega*; ĒQUA *equa*.

i) Davant u en hiatus: DĒU *Déu*, MĒU *meu*, JUDAEU *jueu*, MATTHAEU *Mateu*. Però: BARTOLOMAEU *Bertomèu*, que correspondrà a la p. 358.

j) Proparoxitons i consonant + vibrant + vocal: FĒBRE *febre*, *TENĒBRAS *tenebres*, LĒPORE *llebre*, RĒPUTAT *repta*, TERRAE TRĒMULU *terratrémol*. | PĒTRA *pedra*, PĒTRU *Pere*, DE RĒTRO *darrere*, *arrere*. | HĒDERA *hedra*; NĒBULA *neula*. | DIE-MĒRCURIS *dimecres*, *ALĒCRE *alegre*. | MĒDICU *metge*, PĒDICU *petge*. | STĒPHANU *Esteve*, LĒNDINA *Ulémena*, PĒRSICU *préssec*.

k) Mots amb m, n, s, r travades: TĒMPUS *temps*, SĒMPER *sempre*, MĒMBRU *membre*, SEPTĒMBER *setembre*, *novembre*, *desembre*. | CĒNTU *cent*, DĒNTE *dent*, GĒNTE *gent*, VĒNTU *vent*, MĒNTIT *ment*, SĒNTIT *sent*, RECĒNTU *rent*, sufix -ĒNTE *-ent* (ex.: *lluvent*, *valent*, *calent*, *parent*, *aiguardent*, etc.), terminació -ĒNDO *-ent* (ex.: *duent*, *bevent*, *venent*), SARMĒNTU *sarment*, *eisarment*, sufix -MĒNTU *-ment* (ex.: *manament*, *casament*, *parlament*, *devallament*, *establiment*, *sentiment*, *enteniment*, *naiiximent*, etc.); VĒNTRE *ventre*; RĒDDITA *renda*; PĒNDICAT *penja*. | VĒSPA *vespa*, *avespa*, VĒSPERA *vespra*. | FĒSTA *festa*, GENĒSTA *ginesta*, FENĒSTRA *finestra* TĒSTU *test*. | MĒSPILU > *NĒSPILU, -A *nespla*, *nyespla*. | HĒRBA *herba*, CĒRVU *cervo*, SĒRPE *serp*, *asserp*, TĒRMINU *terme* (cf. B β e). | ĒREMU *erm* ².

B γ) Davant palatal: És característic del català el tractament Ē + iod > i — segurament diftongació condicionada de Ē per influència de la iod i reducció del triftong a i en una època preliterate. El valencià, naturalment, té i: LĒCTU *llit*, PĒCTU *pit*, PROFĒCTU *profit*, CONFĒCTU *confit*, DELĒCTAT *delita*, *JĒCTAT *gita*; ĒXIT *ix*, TĒXIT *tiw*; SĒX *sis*; LĒGIT *llig*; SPĒCULU *espill*;

¹ M. SANCHIS GUARNER, *Análisis fonético del valenciano literario*, RFE XXI, 1934, p. 117, dóna grèc amb e oberta; creiem que la forma popular és amb é: *mariners grècs*, *una gréga*, etc.

² Hi ha una curiosa forma dialectal *édro* ERVU (= cat. or er o erb), que, desconeixent la diftongació del cast. *yero*, però conservant la -o, fa pensar en un origen pre-català.

INGĒNIU *enginy*, AD-HĒRI *ahir*, CATHĒDRA *cadira*; MĒDIU *mig*,
*DISĒDIU *desig*; PĒCTINE *pinta*.

A) La **E** del llatí vulgar, **ē**, **ĭ** del llatí clàssic, dóna en valencià *é*.

a) Davant labials: *p, b, v, u*: CĪPPU *cep*, CĒPA *ceba*, RECĪPIT *rep*, GĪBBA *gepa*, GLĒBA *gleva*, SĒBU *séu*, BĪBIT *beu*, DĒBET *deu*.

b) Davant *m*: terminacions verbals -ĒMUS, -ĪMUS *-em* (ex.: DEBĒMUS *devem*, bevem, perdem, venem, veem, cantem, etc.); RĒMU *rem*, TĪMET *tem*, VINDĒMIA *verema*, VINDĒMIAT *cerema*.

c) Davant dentals: *d, t*: VĪTTA *veta*, NITIDU *net*, MĪTTIT *-met* (ex.: promet, compromet, etc.), sufix -ITTU, -ĪTTA *-et -eta* (ex.: bracet, maneta, barret, ganivet o gavinet, aguileta, etc.), PĒDITU *pet*, SĒTA *seda*, CRĒTA *greda*, MONĒTA *moneda*, sufix -ĒTA *-eda*, BLĪTU *blet*, BĒTA + BLĪTU *bleda*, SĪTI *set*, *PARIETE *paret*, FRĪGIDU *fred*, STRĪCTU *estret*, DIRĒCTU *dret*, BENEDĪCTU *Benet* (nom i cognom); FĪDE *fe*, MERCĒDE *mercé*, QUĪD *qué* (*perqué*).

d) Davant *n*: POENA *pena*, VĒNA *vena*, CATĒNA *cadena*, *TRĪNA *trena*, ANHĒLAT > *ALĒNAT *alena* (*alé*), AVĒNA *avena*, ARĒNA *arena*, PLĒNU *ple*, SERĒNU *seré, serena*, *f.*, sufix -ĒNU, -ĒNA *-é, -ena* (ex.: dotzena, vintena, sisena; novena; onzé, catorzé (*rar*) a quinzens, etc.); DECĒNA *dena*, VĒNDIT *ven*, PRĒNDIT *pren*.

e) Davant *s, ss, ç*: VICIA *veça*, CAPĪTTIA *cabeça* (*d'all*s), CERVISIA *cervesa*, -MISSU *-més* (ex.: promés, permés, etc.), SPĪSSU *espés*, sufix -ĪSSA *-essa* (ex.: abadessa, sastressa, apotecariessa, etc.); DEFĒ(N)SA *devesa*, PĒ(N)SU *pes*, *PRĒ(N)SU *pres*, EXTĒ(N)SU *estés*, TĒ(N)SU *tes*, TRĒS *tres*, RĒS *res*, sufix -Ē(N)SE *-és, -esa*, (ex.: cortés, francés, genovés, maltés, etc.), PAGĒ(N)SE *pagés*, MĒ(N)SE *mes*, sufix -ĪTIA *-ea* (ex.: pobrea, perea, tendrea, riquea, vellea, etc.), VĪTIAT *avea*.

f) Davant *u* (< *-D'*, *-ć'*): HERĒDE *hereu*, CRĒDIT *creu*, VĪDET *veu*, (cf. *B, β, b*); terminació verbal -ĒTIS, -ĪTIS *-eu* (ex.: DEBĒTIS *deveu*, beveu, bateu, canteu, etc.). | FĒCIT, féu (cf. *B, β, b*).

g) Davant *r*: CĒRA *céra*, PĪRA *pera*, PRIMA VĒRA *primavera*, SINCĒRU *sencer*, SPĒRAT *espera*, terminació verbal -ĒRE *-er* (ex.: haver, poder, saber i voler; plaer, parer).

h) Davant palatals: *ig, j, i*: VIDEO *veig*, INVIDIA *enveja*, CORRĪGIA *corretja*, sufix greco-llatí -ĪDIAT *-eja* (ex. BAPTIZAT *bateja*, clareja, neteja, etc.). | RĒGIU *reig* (nom de peix i cognom). | RĒGE *rei*, LĒGE *lleï*.

i) Davant *ll*: CONSÏLIU *consell*, OÏLIA, *cella*, ECCU ÏLLU *aquell*, ÏLLU -A *ell -a*; CAPÏLLU *cabell*, sufix -ÏC(U)LU, -ÏC(U)LA -*ell, -ella* (ex.: VERMÏC'LU *vermell*, PARÏC'LU *parell*, VENTRÏC'LU *ventrell*, AURÏC'LA *orella*, OVÏC'LA *ovella*, APÏC'LA *abella*, CURVÏC'LA *corbella*, etc.).

j) Davant *ny*: INDÏGNAT *endènya*, LÏGNA *llenya*, -DIGNU *desdeny*, SÏGNAT *senya*. | STRÏNGIT *estreny*, IMPÏNGIT *empeny*, FÏNGERE *fényer*, FÏNGIT *feny*. | PÏNNA *penya*. | MÏNUS *menys*.

k) Davant *ix*: IPSU > *ICSU *eix(e)*, MET-ÏPSU *mateix*, PÏSCE *peix*, ORËSCIT *creix*, terminació verbal -ËSCIT, -ËSCERE -*eix, -éixer*, (ex.: PARËSCIT *pareix*, ORËSCERE *créixer*, MERËSCERE *meréixer*, *CONËSCERE *conéixer*)

l) Davant velars: *c, g*: SÏCCU *sec*, FRÏCAT *frega*, PLÏCAT *plega, plec*, APPLÏCAT *aplega* (= arriba).

m) Proparoxítons i consonant + vibrant + vocal: PÏPER *pebre*, RECÏPERE *rebre*, SËPIA *sépia*. | LÏTTERA *lletra*, HERËDITAT *hereta*. | NÏGRU *negre*. | TËGULA *teula* (doblet: *tella*), RËGULA *regle* (doblet: *rell*), DËBITU *deute*. | TRËDECI *tretze*, SËDECI *setze*. | HAERËTICU *heretge*, *FËTÏCU *fetge*. | VÏGILA *vetla, revetla*, AMÏDDULA *ametla*.⁴ | PÏSULU *pésol*, TRÏPHYLLU *trévol*.

n) Mots amb *m, n, s, r* travada: SÏMULAT *sembla*. | ÏNTER *entre*, TRËGÏNTA *trenta*; VËNDERE *vendre*, VËNDITA *venda*, SËMITA *senda*, sufix -ÏNG -*enc* (ex.: *blavenc, rogenic, primerenc, famolenc, aixonenç*, etc.). | *TRÏNCAT *trenca*, ORÏGANU *orenga*, LÏNGUA *llengua*. | VÏNCIT *venç*, VÏNCERE *vencer*; SÏNE + -*s* *sense*. | VÏNDICAT *venja*, DIE-DOMÏNICU *diumenge, dumenge*, DOMÏNICU *Doménec* (cognom). | CRÏSPA *crespa*; ORÏSTA *cresta*, BALLÏSTA *ballesta*, ÏSTU, -A *este, esta*, ECCU ÏSTU, -A *aqueste, aquesta* (Maestrat), MAGÏSTRU *mestre*, CAPÏSTRU *cabestre*. | ËSCA *esca*, PÏSCA *pesca*, FRÏSCU *fresc*, FRANCÏSCU *Francés(c)*; MÏSCULAT *mescla*. | QUADRAGËSIMA *quaresma*. | FÏRMU *fèrm*. | VÏRGA *verga*; OÏRCULU *cércol*.

Però: OÏNERE *cendra*. | VÏRIDE *vèrd*, VÏRGINE *vèrge*.

⁴ Els mots *ametla, vetla*, etc., pronunciats *amél·la, vél·la*, etc., tenen *e* tancada malgrat anar la *e* seguida de *l* fonèticament: probablement degut que la *é* s'havia fixat quan encara la *i* no s'havia assimilat a la *l*.

També davant *l*: TĒLA *tèla*, *tèl*, VĒLA *vèla*, *vèl*, PILU *pèl*, PILAT *pèla*, STĒLLA *estrèla*, *estèl*, *estrèl*, CANDĒLA *canèla*, MUS-TĒLA *mostèla*.

C) El diftong romànic *ai*, provinent de la combinació d'una A llatina amb una *i* resultant de l'anticipació d'una I de la síl·laba següent o de la vocalització d'una C travada, dóna sempre *é*:

a) FACTU *fet*, TRACTU *tret*, LACTE *llet* (al Maestrat: *lleit*), VERVACTU *guaret*. [*ai* àton > *e*: LACTUCA *lletuga*, LACTABIA *lletera*.] | PLACITU *plet* (arc.), la forma *pleit* és del castellà modern *pleito*.

b) AREA *era*, PACERE *fer*, sufix -ARIU, -ARIA *-er*, *-era*, (ex.: *cavaller*, *celler*, *carrer*, *obrer*, *forner*, *taverner*, *roder*, *bandoler*, *hostaler*, *tintorer*, *diné(r)s*, *esparver*, *cendrer*, *giner*, *primer*, *lleuger*, *figuera*, *olivera*, *panera*, *cullera*, *somera*, etc.); ACIARIU *acer*.

c) BASIU *bes*, MAGIS *més*, VA(D)E + *-s* > *vés*.

d) AXE *eix*, MATAXA *madeixa*, LAXAT *deixa*, FRAXINU *freixe*, *freix*, *fleix*. | *CRASSIU *greix*. | FASCE *feix* (però: FASCIA *faixa*, NASCERE *nàixer*, d'on *naix*).

e) LAICU *llec*, SA(P)IO *sé*, *HA(B)IO *he*¹ (al Maestrat: *hai*), terminació verbal de futur * -AIO *-é* (ex.: *cantaré*, *perdré*, *diré*, *faré*, *moriré*, etc.).

* * *

Dins els mots populars predomina en valencià la *é* tancada, la qual prové de Ē, A + I i Ē (generalment) del llatí vulgar. La *è* oberta del valencià prové únicament, dins els mots populars, de:

a) Ē o Ē davant L. Ex.: *gel*, *cel*, *mel*, *fel*, *empelt*; *tela*, *tel*, *entela*, *vèla*, *vel*, *pèl*, *pela*, *estrela*, *mostela*, *canela*.

b) Ē davant determinades consonants, que són: *u* (provinent de D, Ć, TĪ, intervocàliques) *ndr*, *rr*, *r* + consonant no labial: *peu*, *deu*, *preu*. | *tendre*, *gendre*, *divendres* (però: *encéndre*, *aténdre*, *esténdre*, per influència de la conjugació: *encénc*, *encén*, *encénga*, *encés*, etc.) | *perđ*, *perdre*, *cert*, *despert*, *obert*; *govern*,

¹ *he* cal considerar-la arcaica; realment el valencià modern diu en la primera persona del present d'indicatiu del verb *haver*: *a*.

hivern, taverna, ce(r)ndre; perxa, merla. | terra, serra, ferro, erro.

El cas SĚPTE sèt resta inexplicat.

c) Els casos *cendra, verd* i *verge*, on la è oberta valenciana prové d'una ŷ llatina, cal explicar-los: *cendra* per influència de N'Ě > ndr, com Ě + N'Ě > èndr: *tendra, gendre*. *Verd* per influència del nexa rd, rt, rta, com en *perd, cert, ert*, etc. *Verge* per influència del nexa r + palatal (o potser caldria considerar-lo un mot semi-erudit).

* * *

El parlar català (dialecte valencià) de Bellmunt de Mesquí (Baix Aragó, prov. de Terol) ens confirma que les úniques è obertes del valencià dins els mots populars són les que assenyallem. El parlar de Bellmunt ha diftongat la è oberta valenciana en *ia*; en efecte, té: *cial, mial, fial, tiala, viala, pial, estrials, jal* (< *gial* < *gel*); *tiandre, diviandres, jandre* (< *gendre*); *diau, piâu; siarra, tiarra, fiarro; piard, piardre, miarda, ciart, despiarta, tiarç; hiviarn, infiarn, goviarn, piargo* (< val. *pèrc* < *pèrdc*), *miarla, iart, siat* (< *sèt* < SĚPTE), *Miquial*, i notem: *viard, ciandra* (l'única excepció que hem trobat és *preu* en compte de *priau que caldria esperar: probablement la diftongació ha estat aturada pel grup *pr* per evitar un amuntegament de sons dins d'una sola síl·laba: *priau).

En general hi ha: è val. > *ia*; é val. > *é* tant si < Ě com si < Ě, ŷ. EX.:

ái > é: *giné, sancé, -ARIU* > -é(r), *lléit*, etc.

Ě > é: *Déu, llebre, cent, vent, avespa, temps, brena*, etc.

Ě > é: *pebre, ceba, xiquet, sabé(r), podé(r), beure, València, endenya, TĚGULA tella, greda, gleva, gavinyet, despertem (despiarto), domenge, enveja, correja, bateja, creix, peix, sépia, venda, ame(t)la, madeixa, perea, pobresa, devea (= devesa), dolent, festa*, etc.

CASOS DUBTOSOS

Sovint la é tancada del valencià no ens indica si es tracta d'una Ě o Ě llatina, en casos dubtosos com val. *neu, fem, rega, ginebre*. | NĪVE, *NĚVE cast. *nieve*, cat. or. *néu*, però it. *néve*,

fr. ant. *noif*. | FĪMUS, *FĒMUS arag. *fiemo*, cat. or. *féms*. | EĪGAT, *RĒGAT cast. *riega*, cat. or. *réga*. | JUNĪPERU, *JENĒPERU fr. *genièvre*, cat. or. *ginèbre*; però cast. *enebro*, altres parlars orientals *ginèbre*.

val. *bec*: BĒCCU cat. or. *béc*, però cf. it. *bécco*.

val. *tretze*: TRĒDECI cast. *trece*, fr. i it. suposen E, però cat. or. *tretze* suposa E.

val. *lligua*: *LECUA cast. *legua*, però fr. *licue*.

val. *sembra* SĒMINAT. El cast. *siembra* i cat. or. *sémbra* són formes analògiques que corresponen a E, però it. *sémina*.

val. *mentre*: DUM-ĪNTERI, però cast. *mientras*, cat. or. *méntre*.

val. *adés*: *AD(D)ĒSSU oc. *adès*, it. *adesso*, cerdà *adés*, però s'acostuma a partir de AD ID ĪPSUM com a etimologia.

En els proparoxítons verbals l'accentuació paroxítona és secundària, i havent-se produït la dislocació de l'accent quan ja la noció de la quantitat era obliterateda, tant pogué pronunciar-se una E com una Ē: NOMĪNAT *nomena*, CARRĪCAT *carrega*, DUPLĪCAT *doblega*. | MASTĪCAT *mastega*, MOESĪCAT *mossega*, COMMUNĪCAT *combrega*. (Cf. cat. or. *nomèna*, *carrèga*, *doblèga*, *mastèga*, *mossèga*, però *combréga*).

També és secundària l'accentuació actual en CUM-ĪNĪTIAT, CUMĪN'TIAT *comença*. (Cf. Barcelona *comença*, it. *comincia*, però cast. *comienza*, Girona *comença*).

El valencià *cèrç* podria en rigor representar CĪRCIU, la forma normal en llatí (V. p. 353, el cas de *vèrd*, etc.), però el cast. *cierzo* suposa CĒRCIU.

La è oberta valenciana en *seu* SĒDE cal explicar-la per tractar-se d'un mot semiculte introduït dins el llatí vulgar amb la pronúncia sàvia SĒDE > val. *sèu*. (Cf. Bβb)

Anàlogament FĒRIA, introduït al llatí vulgar com a mot erudit pronunciat FĒRIA > *fira* (cf. Bγ).

val. *èrt* *ERCTU, de *ERGERE, tret de ĒR(I)GO; cal suposar *ĒRCTU > *èrt*, cast. *yerto*, però it. *érto*.

La e dels imperfects forts és tancada: *feia*, *veia*, *treia*, *creia*, etc. (sovint reduïts a *fea*, *vea*, *trea*, *crea*, etc.), segurament per influència de la é de les formes fortes de *veure*, *creure*, etc.

Tenen é: *creu* (CRUCE) i *véu* (VŌCE).

* * *

Mots germànics, aràbics, etc., i d'etimologia dubtosa.

En valencià hi ha: *esquèrra* (cf. *izquierda*); al costat de la forma masculina *esquèrre* hi ha una altra forma masculina poc usada: *esquèr* (*el braç esquèr, el costat esquèr*). | *guèrra* (cf. it. *guerra*, però cast. *guerra*) < germ. *WĪRRA*. | *gèrra, gèrro* (etim. aràb.) | *guèrro* < germ. *DWERHS*. | *cèrda* 'cerra' < cast. *cerda* (†); *esquèrda*; *pèrta* < it. *pèrta* (†); *esbèrta*. | *mèlsa* < germ. *MĪLZA* (però arag. *mielsa*, gascó *mèussa*, suposen una forma amb *Ē* en lloc de *Ī*). | *empèlt*, verb *empèlta* (cf. gascó *empèut*). | *llènç* *LĪNTEUM* o *LĒNTEUM* cal considerar-lo erudit.

Amb *é*: *béna* < germ. *BINDA*; *llésca* < germ. *LISKA*; *llépa, llépol; llést; trépa*. | *quet* més aviat que venir de *QU(Ī)ĒTU* (> cast. *quedo*), cal suposar que ve de la forma erudita *quiet, quieta* > *quet, queta* (noteu la *t* de *queta* i la mancaça en val. de la forma *quiet, quieta*). | *església* *ECLESIA* és semierudit. | *menestér* < *MINISTĒRIU* × *-ARIU*.

Tenen *é* els següents mots aràbics: *Algér* (*meló d'*), *taléca, fés, almagatzém, séquia, sènia*.

Amb *é*: *sémola* < it. merid. *sémola* *SIMILA*. | *pècora* < it. *pècora* *PĒCOBA*. | *café; ximenéra*.

Topònims:

a) Amb *è*: *Bel, Bèlgida, Serra, Tavernes, Mutxamel, Novelda, Xert, Elx, Aiolo, Benimeli, Novetlè, Manuel, Paterna*, etc.

b) Amb *é*: *Dénia, Morvedre, Cullera, Corbera, Relleu, Sant Mateu, Torrent, Canet, Atzeneta, El Genovés, Massalavés, Albui-sec, Altea, Antella, Vilafamés*.

ELS MOTS ERUDITS

Els mots erudits, per regla general, presenten *e* oberta.

La *e* de la terminació popular *-ença* és tancada: *coneiwénça, convinénça, creixénça*, etc. La *e* de *València* és també tancada.

La *e* de la terminació erudita *-ència* és sempre oberta: *peni-ència, sentència, evidència, abstinència, presència, influència*,

essència, conseqüència, pac(i)ència, ciència, experiència, etc. També ho és la dels noms semi-populars en *-ENTIUS*: *Vicent, Llorènc*.

La *e* dels mots erudits seguida de síl·laba amb *i* àtona (mots llatins), és sempre oberta: *neci, espècie, tedi, tragèdia, comèdia, egregi, privilegi, premi, epidèmia, acadèmia, geni, vènia, cementeri, misteri, adulteri, misèria, tesi, dècim, mil·lèsim, règim, elèctric, benèfic, anèmic, lèxic, èpic, ètnic, crèdit, inèdit, ingènit, mèrit, exèrcit, enèrgic, accèssit, decrepit, èxit, silenci, obsequi, adverbí, proverbi, dèbil, imbècil, estèril, col·legi,¹ nervi etc.* Així mateix, certs mots populars amb *i* posttònica: *dèria*.

En general en les terminacions *-edi, -èdia, -egi, -ègia, -eli, -èlia, -emi, -èmia, -eni, -ènia, ...*, *-enci, -ència, -endi, -eri, -èria, -esi, -èsia, ...*, *-èctic, -èdic, -èfic, ènic, -èptic, ...*, *-èdit, -ènit, -èpit, -èrit, ...*, etc.

També és oberta la *e* dels mots com: *incrèdul, èmul, benèvol, etc., pèndol, etc.*

Tots els esdrúixols erudits: *anècdota, rèplica, cèlebre, gènere, (h. gènere), cèdula, ingènua, etc.; gènesi, parèntesi, èxtasi, etc.*

Els nexes erudits *-ept-* i *-ect-*²: *recepta, concepte, precepte, inepte, adeptè. | respecte, afecte, prospecte, insecte, directe, dialecte, projecte. | perfecte, arquitecte, objecte, recte, etc.*

Els verbs en *-eptar, -ectar, -ersar, -ernar, -elar, fan -èpta, -ècta, -èrsa, -èrna, -èla, respectivament: accepta, recepta, intercepta; respecta, afecta, projecta; dispersa, conversa; alterna, enquadrana; anhela, recela, revela (les fotografies, però revela un secret).* Així mateix: *etern, modern; Albert, Robert; vers, advers, dispers, conversa, a la viceversa; zel, recel, rebel, model, novel·la, Miquel, Rafel, Manel (Nelo), Isabel; Josep (Pep).*

Els mots erudits en *-eu* tenen generalment è: *ateneu, liceu, solideu, trofeu, recreu, correus, reu, Romeu, Pompeu, Prometeu, etc.* En els adjectius com *européu, etc.*, sota la influència dels femenins *européa, etc.*, predomina la pronúncia amb é.

Tenen è: *zero, clero, èter, llenç.*

¹ El mot *col·legi* és pronunciat *colège*.

² Cf., en cat. or.: *recepta, concepte, precepte, respecte, afecte, prospecte, perfecte, etc.*

Per analogia amb les terminacions populars *-et, -eta, -eda, -ec, -eca, -ega, -epa, -eba, -é, -ena, -ea, -és, -esa, -essa, -er, -era, -eva, -ema, -ent, -esc, esoa*, i altres de populars amb *é* (exemple, respectivament: *paret, maneta, bleda, sec, cega, trepa, ceba, alé, quinzens, esquena, pobrea, encés, francesa, pressa, acer, cera, gleva, verema, valent, fresc, esca*, etc.), els mots erudits d'igual terminació tenen *é*: *secret, concret, decret, qu(i)et, discret, poeta, profeta, dieta, escopeta, s'inquieta*; *Biblioteca, peca* (verb), *col·lega, al·lega* (verb); *Noé, acetilé* (així mateix: *té, café, vosté*); *idea; accés, progrés, congrés, procés, interessa, expressa, professa, confessa*; *auster, persevera* (verb); *Eva, eleva* (verb); *suprem, problema, poema, tema, teorema* (cf. amb el cat. or., que té è en uns casos i é en altres segons el model de les terminacions populars).

La terminació *-ént*: *talent, prudent, innocent, evident, recent, dividend, freqüent, ambient, client, convenient, orient*, etc.

La terminació *-éns, -énsa*: *dens, extens, defensa, dispensa, compensa, pensa*.

Els mots: *temple, contempla* (verb), *exemple, indemne; centre, aranga, celebra* (verb), *ginebra, metre, anex, remei*, tenen *é*.

La influència castellana pot haver influït en *bèstia, série, época* (també *època*).

Els mots terminats en *-ést*: *manifest, modest, molest, agrest, honest, manifesta, amonesta, resta*. Però tenen *è*: *protesta, pesta, indigesta, ell protesta*. (Així mateix: *modèstia, molèstia*).

Els mots en *-érva*: *conserva, enerva, reserva*, etc. Però: *advèrbi, provèrbi*, etc.

En general els mots erudits tenen *è*, tret dels mots que tenen terminació anàloga a les populars en *é*. Aquestes terminacions populars en *é* són: *-ent* (*cent*), *-esta* (*festa, cresta*), *-é* (*bé, alé*), *-ebre* (*febre, pebre*), *-era* (*pera, Pere*), *-eu* (*lleu, Déu, veu*, però *dèu, pèu, sèu*), *-eva* (*lleva, neva*), *-ema* (*verema, crema*), *-ega* (*prega, plega*), *-esca* (*esca, bresca*), *-en* (*ven, estén*), *-et* (*nét, net*), *-ell* (*pell, ventrell*), *-és* (*adés, espés*), *-ena* (*berena, cadena*), *-ec* (*sec, grec*), *-eula* (*teula, neula*), *-eia* (*peix, greix*), *-er* (*haver, darrer*), *-etge* (*motge, fetge*), *-entre* (*ventre, entre*), *-eja, -eda, -ep*, etc.

* * *

Tots els exemples citats són vius. A continuació donem unes indicacions sobre el significat i ús valencià actual d'alguns mots que a Barcelona podria semblar a algú que els havem presos de la llengua escrita :

lluerna. — L'hem trobat en ús. També es diu *cuc de llumeneta*.
cerndre, cern. — *Cendre la farina, cern a pressa*.

qüerna. — Nom d'un panet.

besnét, rebesnét. — Els havem sentit usar.

lleu. — Els pulmons, esp. dels animals. *Traure el lleu*, etc.

test. — Tros de cànter, cassola, gerra, pitxer, plat, etc., trencat.
| *Fer testos* (= trencar els plats, etc.). | *Ja haveu fet el cànter a testos*. | *Ferir-se una mà amb un test*. | *Un test* (= una cassola, un perol, una gerreta, cast. *maceta*). | *Traure els testos al balcó*. | *En un test tinc una clavellinera*.

verga. — *La verga del bou*. *Una verga de bou* convenientment adobada i amb una anella a l'extrem per a posar-se-la al puny, serveix per a pegar. | *Una verga* es pot fer també de corretja, etc. | *A estos xicotets se'ls ha de pegar amb una bona verga*. | *Una vara flexible i resistent, d'olivera*, etc., més aviat petita i ben flexible. (Encara : *una vergassà, a vergassaes*).

fényer. — Fregar, treballar, pastar, la massa (del pa, de les coques, etc.), després que ja ha fermentat i s'ha tallat a peces (pans, coques, etc.) i abans de ficar-la al forn : *Me'n vaig a fényer*. | *Maria fény les coques*. | *Abans les dones fényien el bollo, ara només es fény pa*.

tes. — *Posa't ben tes*. | *Un xicot que va sempre ben tes*. | *Estava tes com nn garrot*. | *Quin vell més tes!* | *Una vara tesa*.

després. — Sentit a pagesos d'edat empesa.

faena. — Forma valenciana de *feina*.

neula. — Pasteta fina usada per servir de base a les coques, pastissets, etc. Les hòsties son de neula.

petge. — De les cadires, taules, etc.

llémena. — Mot usual.

devallament. — *El devallament de la creu*. | *El devallament* (de la muntanya) *dels veremadors* (amb els carros enramats, etc.).

rent. — Mot usual (= llevat).

vespra. — Mot usual (= cat. or. *vigília*).

cervo. — Mot usual.

erm. — Un camp erm. | *La banda d'allà de la muntanya és erma, és un ermot.* | *Este barranc abans era erm.*

espill. — Mot usual (= cat. or. *mirall*).

gepa. — Mot usual (= *gep*).

greda. — *Terra de greda.*

sisena. — Una mida per a fer unes coques. També una col·lecció de sis (rar).

catorsé. — Sentit en un conte, com a ordinal.

a quinze. — Usat en el joc de pilota per indicar la igualtat a quinze punts. (Usual).

dena. — Terme del rosari. (Usual).

devesa. — Sentit en diverses poblacions. Lloc on pastura el bestiar. A València: *la devesa de l'Albufera.*

hereu. — El qui hereta. (Usual).

menys. — Mot vivent en el País Valencià, però cada dia menys usat, substituït per *menos*, *manco*.

tella. — Tros de rajola, teula, etc., usat pels xiquets per a jugar a cartonets, a cromos, a pinyols, a matar, al rogle, etc. | Tros de ferro (quadrangular, rodó) per al mateix fi. | Tros de rajola, atabó, etc., usat per a colpejar un altre objecte (una falca, un tascó, etc.). | A un jugador de futbol que pega bé al baló se li diu que és una tella.

revetla. — Serenata, festa nocturna als diumenges, amb música, etc.

semblar a. — *assemblar-se.*

senda. — Mot usual. Camí als camps (que separa uns camps d'altres). | *No deixes sendes velles per novelles.*

venta. — Sentit diverses vegades. A València, habitualment, cast. *venta*.

famolenc. — Usual.

freixe. — Un arbre (al Maestrat). | *Una vara de fleix.* | *Fusta de fleix.*

combregar. — Mot usual.

ert. — *Posa't ert.* | *Es va quedar ert* (de fred, etc.). | *Quan estigues dalt de les paral·leles no poses les cames ertes.* | *Ballava amb tot el cos ben ert.*

guerxo. — *Té els ulls guerzos.* | *Mira guerxo.*

cerda. — Pèl bast, llarg, esp. d'animal.

empelt, empeltar. — Mots molt usuals, populars, etc.

llesca. — *Llesca de pa, fer llesques, etc.* | *Llesca de pa remullada amb ou, llet, mel, etc., convenientment adobada (fregides, etc.).* | — *Qué vols per a sopar!* — *Llesques.* — *Quines llesques més bones!* (Usual.)

bresca. — Bresca de mel, etc. (Usual.)

lligua. — Distància coneguda (segons uns, cinc quarts, etc.) (Usual).

església. — Sentit a Montcada. A València només a persones d'edat. Conec una dona de València la qual diu sempre *la (e)sglésia*. Però habitualment tothom diu *iglésia*.

eix. — Mot usual, popular. *L'eix del carro*. | *L'eix de la sènia*. | *L'eix de la corriola s'ha trencat*. | *L'eix d'una roda del rellonge*.

pécora. — *Aquell és una pécora* (=una persona no bona). | *Ésser una pécora* (dit maliciosament d'algú). | *Fuig d'ací, mala pécora* (=persona dolenta). | *Ja està feta ella una bona pécora*. | *És una mala pécora* (=insult).

edro. — Fruit d'una papilionàcia; els *edros* són petits, rodons, negres, usats de preferència per a aliment dels coloms.

esquerda. — Usual. *El cànter té una esquerdà*.

esberla. — Usual. *Fer una cosa a esberles*, a trossos. *Traure esberles d'una fusta*. *Esberles del cor*.

GUILLEM RENAT I FERRÍS